

ר' יהודה החסיד

КТО СКАЖЕТ

[illegible]

ספר חסידים ב

[illegible]

יוסף דן
ר' יהודה החסיד

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורך הסדרה: אביעזר רביצקי

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, אניטה שפירא

מרכזת המערכת: מעין אבינרי־רבהון

יוסף דן

ר' יהודה החסיד



מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Joseph Dan
R. Judah He-Hasid

עריכה לשונית: אביטל רגב-שושני

עיצוב: מירה קידר

הפקה: יחזקאל חובב

09 08 07 06 / 9 8 7 6 5 4 3 2

מסת"ב 965-227-211-6 ISBN

Catalogue No. 185-527 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשס"ו

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2005

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או

מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

7	ר' יהודה החסיד לעומת דורו	פרק ראשון:
25.....	'ספר חסידים': מהדורותיו ומבנהו	פרק שני:
32.....	בין יהודים לגויים ב'ספר חסידים'	פרק שלישי:
48.....	החזון החברתי: כת החסידים	פרק רביעי:
66.....	חיי הדת כהכשרה לקידוש השם	פרק חמישי:
87	תורת התשובה של ר' יהודה החסיד	פרק שישי:
103.....	'ספר הכבוד' ותורת "שערי החכמה"	פרק שביעי:
116.....	תורת הריבוד בעולם האלוהות	פרק שמיני:
133.....	פירוש התפילות והתפילה המיסטית	פרק תשיעי:
145.....	הבורא והבריאה, הטבע והעל־טבעי	פרק עשירי:
163.....	שבחי ר' יהודה החסיד	נספח:
177.....		ביבליוגרפיה

ר' יהודה החסיד לעומת דורו

א. המציאות ההיסטורית והמנהיגות הרוחנית

תקופת חייו של ר' יהודה החסיד, המחצית השנייה של המאה ה־12 וראשיתה של המאה ה־13, היא תקופה מכרעת בתולדותיה של יהדות אשכנז. בשני הדורות שקדמו לה עמדו הקהילות היהודיות באשכנז, בצרפת הצפונית ובאנגליה מול גלים של פרעות ורציחות אשר באו מידי הצלבנים. מאז ראשיתה של תנועת מסעי הצלב ועד מסע הצלב השני באמצע המאה ה־12 נרצחו אלפי יהודים ורבים מהם מתו על קידוש השם; הקהילות התדלדלו, והמצוקה הפיסית והרוחנית היתה גדולה מאוד. במחצית השנייה של המאה ה־12 היה על קהילות אלה להסתגל מבחינה רוחנית לכך שהגזרות והרדיפות הן מצב של קבע. הסוף למסעי הצלב לא נראה באופק, ונראה כי גזרה אלוהית היא שבכל דור ודור יעמדו הקהילות לפני חורבן ושכל יחיד בקהילה חייב להיות מוכן בכל שעה לקדש שם שמים. המחשבה הדתית היתה צריכה לתת מענה על השאלות העולות מתוך הצטיירות זו של המציאות: על שום מה גוזר האל גזרות כאלה, מה תכליתן ומה משמעותן של הקיום בעולם מרושע וחסר תקווה זה. נדמה היה, שהנצרות מצויה בשיא עוצמתה, והיהדות – בשפל המדרגה. זו סוחפת אל דגלה רבבות צלבנים נלהבים, וזו אין בידה להציע אלא הסתתרות וחיפוש מחבוא ומפלט, או התייצבות גלויה מול הפורעים ומוות על קידוש השם. המרטירולוגיה היהודית הגיעה בתקופה זו לביטוייה המלא והמועצם, אך בצדה היו גם גילויים של זעם ושאירת נקם ותהיות על דרכו של האל בעולמו.

על־אף המצוקה, היתה זו גם תקופה של פריחה תרבותית ביהדות אשכנז. יצירתם של בעלי התוספות בתחום פרשנות התלמוד וגיבוש ההלכה לא פסקה, ובעלי הלכה דגולים פעלו אז בצרפת ובאשכנז ואף באנגליה. בקהילות ישראל התקיימה מערכת ענפה של יצירה בשדה הפרשנות, ההגות, תורת הסוד והפיוט, והן הונהגו בידי שורה ארוכה של גדולי רוח, אשר חיזקו את עמידתם של היהודים

במציאות ההיסטורית האכזרית. בלי למעט מדמותם של מנהיגים ויוצרים אלה, הדמות הבולטת והחשובה ביותר שנשמרה בזיכרון ההיסטורי היהודי היא דמותו של ר' יהודה בן שמואל החסיד (הרי"ח), דמות מיוחדת במינה, משכמה ומעלה, המייצגת את הדור ואת יצירתו. הכתר הזה שהוכתר בו אינו פשוט כלל, שכן בתקופה זו, שהיצירה ההלכית היתה הערך התרבותי העליון בה, לא נכלל ר' יהודה החסיד בין גדולי ההלכה של דורו ואף הקפיד על האנונימיות של כתביו. תלמידיו הרבים לא הרבו לצטט את תורתו ומיעטו להזכיר את שמו, ואף על-פי-כן הילכו זכרו ושמו, שנכרכו בערפל אגדות, קסם על הדורות הבאים. יש דבר-מה חידתי, מעורפל כלשהו, בתולדותיו ובמעמדו, והוא משך את לבם של רבים. יותר מכל הצטייר ר' יהודה החסיד כמנהיגו של דור, מנהיג יותר מאשר המחבר של יצירה או יצירות מסוימות. הוא מכונה "החסיד", סתם, והוא מייצג את מיטב הערכים של גדלות רוח בישראל.

הן במסורת והן במחקר קיים זיהוי עמוק בין ר' יהודה החסיד וחסידות אשכנז בכללה ובין 'ספר חסידים'. עצם משמעותו של הכינוי "חסיד" לר' יהודה ולחסידי אשכנז נגזרה מתוך הספר הזה (ואף כי ר' שמואל החסיד, אביו של ר' יהודה, נקרא עוד לפני כן בתואר הזה). הספר זכה לכבוד רב ביהדות אשכנז והוא אחת היצירות המקוריות ביותר ורבות ההשפעה שלה בימי-הביניים. הוא נפוץ בעריכות שונות (ראו בפרק השני), וחוברו ספרים המחקים את מתכונתו המיוחדת. לאחר גירוש ספרד נפוץ הספר גם מחוץ לתחום התרבות האשכנזי; חכמי צפת הרבו לעסוק בו, ובעקבותיהם – בעלי מוסר במזרח ובמערב. גם אם ר' יהודה אינו מצוין כמחבר הספר, שמו נקשר בו ושניהם יחד נתפשו כמייצגים את גדלות הרוח היהודית בתקופת גזרות מסעי הצלב.

מעמדו של ר' יהודה החסיד בהנהגתה של יהדות אשכנז באותה תקופה אינו מוטל בספק, אך הפרטים על חייו שנשתמרו במסורת מעטים עד מאוד, ואף המחקר בדורות האחרונים לא מיקד את עניינו בדמותו ובפועלו העיוניים והספרותיים. חסר זה באים הפרקים הבאים למלא, והם נועדו להציג את התחומים העיקריים שבהם התבטאו יצירתו ופעילותו כמנהיג.

ב. ר' יהודה החסיד או חסידות אשכנז?

האם היתה לר' יהודה החסיד ביוגרפיה? הקורא את הספרות המתארת אותו ואת חסידות אשכנז – הן הספרות המסורתית והן הספרות המחקרית – עד הדור

האחרון, יגיע למסקנה שלילית. הביטוי "ר' יהודה החסיד" משמש בספרות שם נרדף לביטוי "חסידי אשכנז", והם ניתנים להמרה זה בזה. השימוש בזה או בחברו מונע בנימוקים סגנוניים ורטוריים, ולא בנימוקים ענייניים. פרצופו האישי של ר' יהודה טושטש ונמוג בתוך הציון המופשט, הלא־מגובש והלא־מוגדר, "חסידות אשכנז". גם במחקריהם של היסטוריונים מובהקים וקפדנים כיצחק בער וגרשם שלום אין למצוא אפילו משפט אחד המדבר על תכונה, חיבור או רעיון המיוחדים לו וייתכן שיוצאת מכלל זה ההשוואה שערך יצחק בער בין ר' יהודה החסיד ובין פרנציסקוס מאסיסי, הנדונה בסעיף האחרון של פרק זה. אך גם בדיון זה אין התייחסות אישית אל ר' יהודה, אלא אל אופיו של 'ספר חסידים'. אישיותו של ר' יהודה החסיד לא נקשרה לשום חיבור, ואילו כתבי תלמידו, ר' אלעזר מוורמס, מובאים בשם ובשם מחברם. אין מי שמטיל ספק בכך ש'ספר חסידים' מבטא את עולמו הרוחני של ר' יהודה, אבל הספר נתפש כיצירה קולקטיבית, פרי רוחה של קבוצה קטנה או גדולה, שהוא עמד אולי בראשה, ולא כחיבורו האישי. כך סברו החוקרים העיקריים שעסקו בעניין זה – משה גידמן, י"נ שמחוני, יצחק בער וגרשם שלום – ואליהם יש להוסיף את ישעיה תשבי, אשר מחקרו המפורט על 'ספר חסידים' וחסידות אשכנז נכלל בהרצאותיו על ספרות המחשבה והמוסר בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, אף כי הוא סירב לפרסמו. חוקרים אלה קבעו במרכז תיאוריהם ישות ערטילאית הקרויה "חסידות אשכנז", וכל רעיון שמצאו בחיבור זה או אחר של אחד המחברים, ייחסוהו ללא היסוס ל"תנועה" בכללה. במחקריהם לא נזכרת כלל האפשרות, שהיו בין "חסידי אשכנז" כאלה שסברו כך ואחרים שסברו אחרת.

מידה מסוימת של צבע אישי נתנו חוקרים אלה לדמותו של ר' יהודה החסיד כאשר התייחסו לסיפורי המעשיות על אודותיו (ראו בנספח לספר זה), אף שהכל ידעו, כי אלה דברי אגדה שנתחברו מאות שנים אחר זמנו וכי קשרם למציאות ההיסטורית של סוף המאה ה־12 וראשית המאה ה־13 רחוק ורופף, אם הוא קיים בכלל.

אף כי החוקרים ידעו היטב, כי אין שום קשר ישיר בין חסידות אשכנז של ימי־הביניים ובין החסידות של הבעש"ט בעת החדשה, ניכרת השפעתו של שיתוף השם על התייחסותם לנושא מחקרם. עצם השימוש בביטוי "תנועת חסידות אשכנז" מעיד על ההשפעה הזאת. היות שאין בידינו כל ראיות לקיומה של תנועה כזאת, ברור שאין כאן אלא העתקה אֶנְכְרוֹניסטית מן הציור המקובל של ראשית החסידות החדשה. שתי ה"תנועות" נוסדו בידי מנהיג כריזמטי שדמותו אפופה

אגדות, ובשני המקרים מצטיירת ה"תנועה" כתופעה גדולה ובעלת משמעות רבה יותר מאישיותו של יוצרה. הדבר ניכר היטב בייחוס ביטויים כגון "תנועה עממית" או "עממיות" ל"חסידות אשכנז", ביטויים השאובים מן הדימויים ששימשו את תיאוריה של חסידות הבעש"ט. גרשם שלום מציין במפורש את היחס הכפול הזה, המבחין בין שתי התופעות ההיסטוריות אך הנוטה לראות את המשותף שביניהן, בסיום הפרק על חסידות אשכנז בספרו 'זרמים עיקריים במיסטיקה היהודית':

מעט מאד מקשר חסידים קדומים אלה בני המאה ה־13 אל התנועה החסידית שהתפתחה בפולין ובאוקראינה במאה ה־18. [...] ובכל זאת, אי־אפשר להכחיש שאכן קיים איזה דמיון בין שתי התנועות. בשני המקרים היתה הבעיה חינוכן של קבוצות יהודיות גדולות ברוח המוסריות המיסטית. יש קירבה בין דמות החסיד האמיתי לבין זו של הצדיק בחסידות המאוחרת. זו וגם זו הן האבטיפוס של צורת חיים מיסטית הנוטה לפעילות חברתית. גם כאשר נציגיה נתפשים כשומרי כל סודות האלוהות (מתורגם בתוך: מרקוס תשמ"ז: 164).

כפי שנראה להלן, המחקר בשישים השנים האחרונות לא אישר הנחות אלה של שלום.

אנו יודעים כיום, שהתיאור המופשט והמאוחד של "חסידות אשכנז" הוא מוסכמה שהיתה מקובלת על חוקרים, אשר אין לה כל יסוד במציאות ההיסטורית. ראשיתו של ביטוי זה בספרות המסורתית מציגה מחוץ לתחומה של המסורת האשכנזית. הכתבים והרעיונות המשייכים לקבוצה הזאת שייכים לאמיתו של דבר ליוצרים נבדלים זה מזה ולחוגים, שלעתים לא היה כל קשר ביניהם ושלא ידעו זה על קיומו של זה. תפקידו של המחקר ההיסטורי הוא להעמיד תופעות, רעיונות, ספרים ואישים על ייחודם לפני שהוא מבקש מכנה משותף או מאפיין היסטורי רחב יותר בתהליך זה, העובר על התופעה "חסידות אשכנז" בעשרות השנים האחרונות, מתבלט ר' יהודה החסיד כבעל דיוקן אישי מובהק, העומד ביחסי ניגוד וקונפליקט כמעט עם כל הסובבים אותו ושיצירתו מתייחדת בביטוי מקורי חריף ופולמוסי.

כיום ברור הדבר, שהאישים והחוגים שקובצו באופן מלאכותי תחת הכותרת "חסידות אשכנז" נבדלים זה מזה לא פחות מכפי שהמקובלים הראשונים במאה ה־13 נבדלים זה מזה, או מכפי שהפילוסופים היהודים באותה תקופה חלוקים זה על זה אף בשעה שיש להם רעיונות יסוד משותפים. אין אפוא כל הצדקה לייחס ללא ראייה לר' אלעזר מוורמס רעיונות המצויים בכתבי ר' אלחנן בן יקר, או

להיפך, ובייחוד נכון הדבר לגבי ר' יהודה החסיד, שבסוגיות עיקריות בתורת האלוהות ובתורת המוסר הלך בדרך משלו, שונה מדרכיהם של מוריו, של חבריו ושל תלמידיו, והציע תפישות חדשות, המיוחדות לו ולו בלבד, בתחום חיי הדת. לר' יהודה היתה ביוגרפיה, והפרקים שלהלן באים לצייר אחדים מקוויה העיקריים.

ג. תולדות חייו

חוקרים רבים עסקו בתולדות חייו של ר' יהודה החסיד. אין מקום לטעון כי הוא לא זכה לתשומת-הלב שהוא ראוי לה מצד המחקר, ואף-על-פי-כן ידיעותינו על תולדות חייו קלושות מאוד. העדות הביוגרפית המהימנה היחידה שהגיעה לידינו היא משפט בספר 'פירושי התורה לר' יהודה החסיד', מאת בנו, ר' משה זלמן, שבו מספר הבן על מות אביו: "בשנת תתקע"ז היתה פרשת זכור ב' ואתה תצוה וחלה אבי חלולי שמת בו, ושאלתי לו ביום השבת מן ההפטר... (ומהדורת לנגה תשל"ה: 116). ובמקום אחר באותו ספר הוא אומר:

באותו מוצאי שבת שנת תתקע"ז לפרט, ג' לאדר כתב אבי מן תלים מן מזמור תפילה למשה איש האלהים ותפס באותו פסוק 'כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה' (ותהלים צ, ד), וסימן: בליל"ה לפרט הלך לבית עולמו, ואחר כך סמוך ליום כתב ב' דפים מספר חסידים (שם: 17).

זו ידיעה מדויקת הן מבחינת התאריך והן מבחינת עיסוקיו של ר' יהודה החסיד בימיו האחרונים. ספרו של ר' משה הוא קובץ פירושים לתורה, שהמחבר העלה על הכתב מזיכרונו לאחר פטירת אביו, והוא מיוסד בעיקר על השיחות ביניהם על פרשת השבוע וההפטר. ידיעות הפזורות בספר משקפות את אורח חייו של ר' יהודה החסיד בשנותיו האחרונות בִּקְנֶסֶבֶרְג וּמִסְפָּרֹת על פגישות שהיו לו עם חכמים שבאו לבקרו (רבים מהם מבִּזְהֶמְיָה וּמִמְזָרֶח אִירֹפָה), ועל שיחותיהם בענייני פרשנות.

שנת פטירתו של ר' יהודה החסיד ידועה אפוא – 1217 – והדבר מאושר על-ידי מקור מוסמך אחר, הקדמתו של ר' אלעזר מוֹרְמַס ל'ספר החוכמה', חיבורו הראשון בתורת הסוד, הפותח בקינה על פטירת ר' יהודה ובה נזכר אותו תאריך לעומת זאת איננו יודעים מה היתה שנת הולדתו, ודברי החוקרים בעניין זה הם השערות בלבד. הוא נולד ככל הנראה בשפיירא (אין כנראה בסיס למסורת המספרת שהוא נולד בוֹרְמַס), ובה גדל ופעל רוב ימיו, עד שעבר להתגורר

בִּרְגֵנִסְבוֹרֵג. בַּכֶּךְ מִסְתַּכְמוֹת כִּמְעַט כָּל יִדְעוֹתֵינוּ עַל חַיֵּינוּ. תּוֹלְדוֹתֶיהָ שֶׁל מִשְׁפַּחַת ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד נִחְקְרוּ גַם הֵן בַּהֲרַחְבָּה, וְחֹשֶׁב בְּמִיּוּחַד מִחְקְרוֹ שֶׁל אֲבֵרָהם עִפְשֵׁטִיין עַל אֲבִיו, ר' שְׁמוּאֵל הַחֲסִיד, הַכּוֹלֵל אֶת תּוֹלְדוֹת הַמִּשְׁפָּחָה מֵאִזְ הַתִּיַּשְׁבוּ בְּנֵי מִשְׁפַּחַת קְלוֹנִימוֹס בְּמִנְגָּצָא וְעַד דּוֹרוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד (עִפְשֵׁטִיין תַּשְׁמ"ז).

ר' יְהוּדָה הָיָה אֲפּוֹא בֶן לַמִּשְׁפָּחָה הַנִּכְבְּדָה וְרַבַּת הַהִשְׁפָּעָה בְּיוֹתֵר בִּיהוּדוֹת אֲשַׁכְנָז, שֶׁהִיָּתָה דּוֹמִינַנְטִית בְּכָל תַּחֲמוֹמֵי הַהִנְהָגָה וְהַיְצִירָה בַּקְהִילוֹת הָרִינּוֹס בַּמָּאָה ה'12. מוֹרֵיו וְרַבִּים מִתְלַמִּידָיו הָיוּ גַם בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. קֶשֶׁה לִּתְאֹרֵךְ שׁוֹשֶׁלֶת יוֹחֲסִין וּמִסְגֶּרֶת חֲבֵרֶתִית נִכְבְּדָה מִזּוֹ שְׁאִלְיָה נּוֹלֵד ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד. אֲבִיו, ר' שְׁמוּאֵל בֶּן קְלוֹנִימוֹס (רַש"ח), אֵינְנוּ בּוֹלֵט בְּדוֹרוֹ בְּזָכוֹת יְצִירָה מִיּוּחַדָּת, אִלֵּם הוּא זָכָה לְתוֹאֵר שְׁאִין שְׁנֵי לוֹ בִּיהוּדוֹת אֲשַׁכְנָז בִּימֵי־הַבִּינִיִּים. הוּא כּוֹנֵן "הַחֲסִיד, הַקְּדוֹשׁ וְהַנְּבִיא", וְאִין בִּידֵינוּ הַסִּבֵּר מִסְפֵּק עַל שׁוֹם מָה נִתְיַחַד בְּכִינוֹי נָדִיר וּמִיּוּחַד זֶה. בְּרוּר שֶׁהוּא אֵינְנוּ מַצְבִּיעַ עַל גְּדוּלָּה בַּהֲלָכָה בְּלִבָּד. בִּידְעוֹת שְׁנוֹתֵרוֹ בִּידֵינוּ אִין ר' שְׁמוּאֵל הַחֲסִיד מַצְטִייר כְּפוֹרֵץ דֶּרֶךְ נִעוּץ וְכַהוּגָה רִדְקִילֵךְ, כְּפִי שֶׁהִיָּה בְּנוֹ ר' יְהוּדָה, אֲךְ יֵשׁ מְקוֹם לְשַׁעַר, כִּי הָעֵטְרָה הַיְחִידָה בְּמִינָה שְׁעִיטְרָה אֶת הָאֵב הָעִנְיָקָה לְבֶן עוֹצְמָה וּסְמִכוֹת לִפְעוֹל בְּדַרְכּוֹ הַחֲדָשִׁנִּית, שֶׁהִבִּיאָה אוֹתוֹ לְעִמְדָה מְבוֹדָדָת בֵּין בְּנֵי דּוֹרוֹ.

חִידָה אַחֲרָת, הַמַּחְרִיפָה נוֹכַח הַסְבִּיבָה הַחֲבֵרֶתִית שֶׁבָּה גָּדֵל ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד, הִיא הָעֵתֶקֶת מַעוֹנוֹ לְעִיר הַמְזוֹרַחִית הַמְרוּחֶקֶת, רְגֵנִסְבוֹרֵג. קֶשֶׁה לְהַבִּין מִדּוּעַ חֲכַם נִכְבֵּד, אֲשֶׁר מִשְׁפַּחְתּוֹ וְהוּא עֲצָמוּ מַעוֹרִים כֹּה עֲמוּק בַּקְהִילוֹת אֲשַׁכְנָז הַחֲשׁוּבוֹת, יַעֲבֹר לְהַתְגוֹרֵר בְּעִיר שְׁאֵינְנָה מֵרֶכֶז תּוֹרָה רִאשׁוֹן בַּמַּעֲלָה. הַמִּסְוֶרֶת נּוֹתֶנֶת לְשֵׁאלָה זוֹ תְּשׁוּבָה מוֹזָרָה, כֹּאִילוֹ נִגְעָה אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד בְּתִיבַת סְפָרִים וּקוֹנְטֶרֶסִים, וְכַתּוּצָאָה מִכֶּךְ נֶאֱלָץ לְצֵאת מִמְּקוֹמוֹ. אֵינְנוּ יִכּוֹלִים לִקְבֹּל נִימוּק זֶה כְּטַעַם סִבֵּר. נִרְאִיתָ הִרְבֵּה יוֹתֵר הַהִשְׁעָרָה שֶׁהֶעֱלָה יִשְׂרָאֵל תַּאֲשֻׁמַּע (וְתַאֲשֻׁמַּע תַּשְׁמ"ח). הוּא כּוֹתֵב, כִּי בַּמַּחְצִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַמָּאָה ה'13 הַתְּקִיִּים קֶשֶׁר הָדוּק בֵּין בְּנֵי הַיִּשׁוּב הַיְּהוּדִי בְּפוֹלִין וּבֵין ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד וְכִי הוּא הִיָּה מִנְהִיגֵם הָרוּחָנִי וּמוֹרָה דְּרַכֵּם הָעִיקָרִי. כִּמְעַט כָּל חֲכָמֵי פוֹלִין בְּנֵי הַמָּאָה ה'13 הַנּוֹזְכִּים בַּמְקוֹרוֹת נִמְנוֹ עִם בְּנֵי חוּגוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה הַחֲסִיד עֲצָמוֹ, אִם עִם בְּנֵי דוֹר הַהַמְשָׁךְ בַּהֲעֵלּוֹתוֹ אֶת הַשֵּׁאלָה שֶׁל הָעֵתֶקֶת הַמְּגוֹרִים אוֹמֵר תַּאֲשֻׁמַּע, כִּי לֹא יִיתְכֵּן שֶׁר' יְהוּדָה עָקֵר מַעִיר מוֹלְדָתוֹ וּמוֹלְדֵת מִשְׁפַּחְתּוֹ, שְׁפִיירָא הַמִּיּוּחַסֵּת, עֶרֶשׁ תּוֹרַת הַסּוּד הָאֲשַׁכְנָזִית כּוֹלָה וּמְקוֹם מוֹשֵׁב גְּדוֹלֵי הַתּוֹרָה וְהִירָאָה הָאֲשַׁכְנָזִים שֶׁקִּדְמוֹ לוֹ, וְעַבְרָ לְגוֹר בְּעִיר רְגֵנִסְבוֹרֵג הַמְרוּחֶקֶת, בְּלִי סִיבָה בְּרוּרָה וּמִסְפֶּקֶת. הַתְּשׁוּבָה שֶׁהוּא מַצִּיעַ הִיא, כִּי ר' יְהוּדָה גִּלָּה מִמְּקוֹמוֹ בְּשֶׁל חִילוּקֵי הַדְּעוֹת שֶׁהָיוּ לוֹ עִם חֲכָמֵי סִבִּיבָתוֹ. וְהִיָּתָה שֶׁהִם דָּחוּ אוֹתוֹ, בַּחֲנִית אִין נְבִיא בְּעִירוֹ, בִּיקֶשׁ לְעִשׂוֹת נִפְשׁוֹת לְתוֹרָתוֹ בִּקְרֵב חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בַּמְזָרָח.

את השתקעותו בַּרְגַּנסבורג אפשר לראות כניסיון להקים שם את כת החסידים, שאותה חזה ותיאר ב'ספר חסידים', לאחר שכשל בניסיונו להקימה במרכזים הגדולים בארצות הריינוס.

אף כי ההשערה הזאת מתקבלת על הדעת, אין בידינו כל עדות שתאשר כי במקומו החדש זכה ר' יהודה להצלחה בהפצת תורתו השנויה במחלוקת. אין לנו כל ידיעה על קיומה של כת חסידים מאורגנת, כפי שביקש לכונן בהוראותיו המפורטות ב'ספר חסידים', או על כך שתורת התפילה המיסטית שלו זכתה להדים דווקא בתחום מושבו במזרח. סביר להניח, שאישיותו וכוח השפעתו תרמו לעיצובם של הלכות ומנהגים, אך אין כל הוכחה לכך שעלה בידו להגשים בַּרְגַּנסבורג חלומות שלא נתקבלו על לבותיהם של חבריו ותלמידיו בשפירא.

ד כתביו של ר' יהודה החסיד

האנונימיות המאפיינת את יצירתו של ר' יהודה החסיד מונעת כל אפשרות לערוך רשימה ביבליוגרפית סבירה של כתביו. מאמרים אחדים בתוך 'ספר חסידים' מעלים דרישה תקיפה, שלא ירשום אדם את שמו על ספריו ופיוטיו, כדי שלא יתגאה בהם, ואם בוטח הוא בעצמו שיעמוד בניסיון, הרי תמיד יש חשש שבניו יתגאו בדברים שכתב אביהם. כך לדוגמה אנו קוראים ב'ספר חסידים' וכל הציטוטים מתוך 'ספר חסידים' כאן ובהמשך הם מתוך מהדורת ויסטעניצקי):

...הנה כמה ברייתות וכמה מדרשים ומי שחיבר הספר לא כתב, אני פלוני בן פלוני חברתי את הספר. כשנהנה את הלב ממה שעשה, הרי קיבל את עולמו בזה העולם. ויש מן הראשונים שלכך לא רצו להזכיר שמם בפיוטים שישדו, כדי שלא יהנה לבם ולא יתגאו זרעם לומר אבותם עשו כך וכך, כגון אהללה אלוהי, ואע"פ שאילו היו יודעים יהיו מברכים זכרו, אמרו, מוטב שלא יתגאו ולא ישתוררו (סימן תתשכח, עמ' 374, והדברים חוזרים גם במקומות אחרים).

ר' יהודה החסיד קיים את שדרש, ואין בידינו אף חיבור אחד ששמו מתנוסס עליו בגלוי או ברמז. ככל הנראה, איש מחבריו ומתלמידיו לא הלך בדרכו בעניין זה, וכולם זיהו את עצמם בחיבוריהם. הגדיל לעשות ר' אלעזר מוורמס, ששמו מתנוסס לעתים לא רק בראש חיבוריו, אלא אף בראשיתן של פסקאות רבות. ככל הנראה יצא ר' אלעזר ידי חובת הצניעות שדרש רבו על-ידי כך שהוסיף לשמו באופן קבוע את התואר "הקטן". התלמידים שלא נהגו על-פי רצונו של רבם

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי היא סדרת חיבורים מונוגרפיים על חייהם וכתביהם של האישים הבולטים בתולדות ישראל בשדה המחשבה, ההלכה והתרבות. החיבורים מתרכזים בשני תחומים: תולדות החיים והסיפור האנושי, תוך הדגשת חשיבותה של האישיות על רקע זמנה ומקומה; והיצירה הספרותית והרוחנית, תוך הדגשת תכניה, תרומתה הייחודית והשפעתה לדורות. החיבורים עוסקים באישים שפעלו למן העת העתיקה ועד המאה העשרים. מטבע הדברים, לא נכללו בסדרה כל גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי אלא דמויות נבחרות, שתרמו תרומה מכרעת לתרבות ישראל וטבעו חותם ניכר לדורות.

מחברי הספרים בסדרה זו הם החוקרים המובהקים בתחומם. עם זאת, הספרים פונים לציבור קוראים רחב ומוגשים בלשון שווה לכל נפש. העורך הראשי של הסדרה הוא פרופ' אביעזר רביצקי וחברי המערכת הם פרופ' משה אידל, פרופ' אברהם גרוסמן, מר צבי יקותיאל ופרופ' אניטה שפירא.

ר' יהודה החסיד

ר' יהודה החסיד חי במחצית השנייה של המאה ה-12 ובראשית המאה ה-13, בתקופה מכרעת בתולדותיה של יהדות אשכנז, לאחר גלים של פרעות ורציחות מידי הצלבנים. דמותו נשמרה בזיכרון ההיסטורי היהודי כדמות מיוחדת במינה, וסביבו נכרכו אגדות שהילכו קסם על הדורות הבאים. מעמדו של ר' יהודה החסיד בהנהגתה של יהדות אשכנז באותה תקופה אינו מוטל בספק, אך הפרטים על חייו מעטים עד מאוד. מה ידוע לנו עליו, על יצירתו ועל תנועתו? מהי 'חסידות אשכנז'? מה טיבו של 'ספר חסידים'? אילו ספרים כתב ומה הייתה דרכו המחשבתית? על שאלות אלה ואחרות בא לענות הספר שלפנינו.

בין הסוגיות במשנתו של ר' יהודה החסיד הנידונות בספר: בין יהודים לגויים, קידוש השם, החזון החברתי החסידי, תורת התשובה, תורת הריבוד בעולם האלוהות, התפילה המיסטית, הבורא והבריאה, הטבע והעל-טבעי.



0 01850000527 2
185-527 דאנאקוד

מחיר מומלץ לצרכן 49 ש"ח

יוסף דן הוא פרופסור (אמריטוס) למחשבת ישראל ובעל הקתדרה לחקר הקבלה על שם גרשם שלום באוניברסיטה העברית בירושלים. חתן פרס ישראל לשנת תשנ"ז. חיבר עשרות ספרים במחשבה יהודית.

